

УДК: 371.3:502.7

DOI 10.33514/1694-7851-2024-3/1-465-470

Чоров М.Ж.

педагогика илимдеринин доктору, профессор

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

chorov53@mail.ru

Ниязова Н.Д.

ага окутуучу

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

ferikyz@mail.ru

Мухтарбек кызы Б.

студент

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

Bakumuktarbekkyzy752@gmail.com

ЭКОЛОГИЯЛЫК БИЛИМ БЕРҮҮ - АЙЛАНА ЧӨЙРӨНҮ КОРГООНУН БАШАТЫ

Аннотация: Азыркы учурда экология маселеси бүткүл дүйнө эли кечиктирбей чечүүгө тийиш болгон түйүндүү маселелердин бири. Балдарды жаратылыш аркылуу тарбиялоодо экологиялык түшүнүктөр калыптана баштайт. Жаратылыштын ар түрдүү көрүнүш балдардын көңүлүн эрксизден буруп, кызыкчылыгын арттырып оюнга, эмгекке, көркөм ишмердүүлүккө шыктандыраары шексиз. Ошондой болсо да бардык эле балдар жаратылыш менен өз ара аралашууда жаратылыш жөнүндө туура түшүнүккө ээ болуп, жандуу жана жансыз жаратылыштын ортосундагы өз ара байланышты байкай коюшпайт. Ошондуктан жаратылышты көрө билүүгө мугалимдин же башка чоң кишилердин жетектөөсүнүн зарылдыгы бар. Жаратылышта балдарды эмне таң калтырса ошону абдан кароого мүмкүндүк берүү талапка ылайык.

Негизги сөздөр: айлана-чөйрө, экологиялык билим берүү, сапаттуу билим, экологиялык тарбия, экология, экологиялык этика, туруктуу өнүгүү, аң-сезим, мектепке чейинки билим берүүчү мекеме, жалпы билми берүүчү мектеп, окуучу, коом, акция, эстафета, концепция.

Чоров М.Ж.

доктор педагогических наук, профессор

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

chorov53@mail.ru

Ниязова Н. Д.

старший преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

ferikyz@mail.ru

Мухтарбек кызы Б.

студент

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г.Бишкек

Bakumuktarbekkyzy752@gmail.com

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ – НАЧАЛО ЗАЩИТЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Аннотация: В настоящее время экологическая проблема является одним из ключевых вопросов, которые люди мира должны решить без промедления. Экологические представления начинают формироваться при воспитании детей через природу. Нет сомнения, что разнообразие природы привлекает внимание детей, повышает их интерес, вдохновляет играть, работать, заниматься искусством. Однако не все дети при общении с природой приобретают правильное представление о природе и не перестают замечать взаимосвязь живой и неживой природы. Поэтому, чтобы увидеть природу, необходимо под руководством учителя или других взрослых. Позволить детям глубже взглянуть на то, что их удивляет в природе, необходимо.

Ключевые слова: окружающая среда, экологическое образование, качественное образование, экологическое образование, экология, экологическая этика, устойчивое развитие, сознание, дошкольное образовательное учреждение, общеобразовательная школа, ученик, общество, действие, эстафета, концепция.

Chorov M.J.

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kyrgyz State University named after I. Arabaev

Bishkek

chorov70conf@gmail.com

Niyazova N.D.

Senior teacher

Kyrgyz State Universit named after I. Arabaev

Bishkek c.

ferikyz@mail.ru

Mukhtarbek kizi B.

student

Kyrgyz State Universit named after I. Arabaev

Bishkek c.

Bakumuktarbekkyzy752@gmail.com

ENVIRONMENTAL EDUCATION - THE START OF ENVIRONMENTAL PROTECTION

Annotation: At present, the environmental problem is one of the key issues that the people of the world must solve without delay. Environmental concepts begin to form when raising children through nature. There is no doubt that the variety of nature attracts children's attention, increases their interest, and inspires them to play, work, and do art. However, not all children acquire a

correct understanding of nature when interacting with nature, and do not fail to notice the interrelationship between animate and inanimate nature. Therefore, it is necessary to be guided by a teacher or other adults to be able to see nature. Allowing children to look deeply at what surprises them in nature is a must.

Key words: environment, environmental education, quality education, environmental education, ecology, environmental ethics, sustainable development, consciousness, preschool educational institution, general education school, student, society, action, relay, concept.

Мектепте башталгыч класстарда окутулуучу Мекен Таануу сабактары менен класстан тышкаркы ар кандай иштерди кызыктуу өткөрүү жаратылыштын ар бир мезгили өз боёгу менен көрө билүүгө жандуу жансыз жаратылыштын ортосундагы экологиялык байланышты акырындык менен ачып көрсөтүүгө окуучулардын жаратылыш аркылуу кайрымдуулукка, боорукердикке, ыймандуулукка өз чөйрөсүндөгү көркөмдүүктү сезе билүүгө жана эмгекке тарбиялоого кыйла аракет жасашат.

Абанын, суунун таза болушуна көрүлгөн камкордук биринчи иретте адамдын өзүнө көрүлгөн камкордук экендигин ар бир окуучунун акыл сезимине, жүрөгүнө жеткире түшүндүрүү менен ага иш жүзүндө окуучунун өзүн аралаштыруу негизги маселе. Ал үчүн башталгыч класстын окуучусу төмөнкүлөрдү түшүнүп, жана аткара билиши талапка ылайык. Биз окуган класстын же жашаган үйдүн абасы таза болушу үчүн анын бөлмөлөрүндөгү бардык буюмдарды тазалап жууп туруу. Акыр-чикир, тамак аштын калдыктарын бөлмөдө сакталышына жол бербөө. Бөлмөлөргө өсүмдүктөрдү өстүрүлүшү аларга тынымсыз камкордук көрүү желдетип туруу.

Ошондуктан, адамдар курчап турган айлана-чөйрө менен байланыш түзгөндө анын белгилүү чегин билиши керек. Ал үчүн коомдун ар бир жараны өзүн ошол системанын бир бөлүгү катары сезип, системанын көп түрдүүлүгүнө, анын өнүгүшүнө реалдуу баа берүүгө тийиш. 2003-жылы кабыл алынган «КРнын үзгүлтүксүз экологиялык билим берүү» жөнүндөгү концепциясында экологиялык билим берүү элдин кеңири массасына жеткирилиши керектиги, мектепте экологиялык билим-тарбия берүү үчүн бирдиктүү жана комплекстүү программанын түзүлүүсү зарыл экендиги белгиленет. Анткени, жаштардын экологиялык маданияты мамлекеттин туруктуу өнүгүүсүн, экологиялык статусун гана аныктабастан, өсүп келе жаткан муундарды социалдаштырууда күчтүү каражат болуп саналат.

Педагогика илиминде экологиялык билим-тарбия берүүнүн мазмуну, формалары жана методдору үзгүлтүксүз изилденүүдө. А.Н. Захлебный, И.Д. Зверев, И.Т. Суравегинанын изилдөөлөрү окуучуларга жалпы экологиялык билим берүүнүн теориялык жана методикалык аспектилерине арналган. Окуучуларда жаратылыш менен нормативдик өз ара аракеттешүүгө даярдоого багытталган концептуалдуу экологиялык маданиятынын негиздери С.Н. Глазичев, Н.М. Мамедов, В.С. Шиловалар тарабынан иштелип чыккан. Ал эми окуучулардын экологиялык билимин интеграциялоону Н.М. Михайлова, жаратылышты коргоо иш-аракетинин ар түрдүү түрлөрүн жана алардын өз ара байланышын А.Н. Захлебный, Э.А. Турдукулов, өлкө таануу материалынын окуучулардын экологиялык ынанымына болгон таасирин Т.А. Бабакова, А.А. Плешаков ж.б. аныкташкан. Экологиялык тарбиялоо проблемалары кыргыз педагогика илиминде 20-кылымдын 90-жылдарынан баштап изилдене баштаган. Болочок мугалимдердин экологиялык-укуктук маданиятын

калыптандыруунун теориялык-методикалык негиздери М.Ж. Чоров; табигый-илимий предметтердин негизинде экологиялык билим жана тарбияны ишке ашыруу А.О. Абдыкапарова, К.К. Аттокурова, М.Д. Бабаев, Темирбек уулу Ильичбек; кесиптик лицейлердин окуучуларынын экологиялык маданиятын калыптандырууну өркүндөтүү Г.С. Усенгазиева; кыргыз элдик педагогикасынын салттары жана тажрыйбалары аркылуу азыркы окуучуларды экологиялык тарбиялоонун теориялык жана практикалык маселелери башталгыч класстардын мисалдарында Ж.К. Аблабекова, Г.Ж. Байышова И. Даминова; мектепке чейинки билим берүү мекемелеринде экологиялык тарбия берүүнү ишке ашыруу Г.У. Рыскулова ж.б. окумуштуулардын диссертациялык изилдөөлөрүндө чагылдырылган. Мектеп окуучуларына экологиялык билим-тарбия берүүдө кыргыз адабиятынын ролу чоң. Адабият жаратылыш менен жөн гана тааныштырбастан, инсандын экологиялык аң-сезимин, жаратылыш дүйнөсүнө карата эмоционалдык мамилесин, адамдын жаратылыш менен болгон биримдигин, анын бүтүндүгү үчүн өзүнүн жоопкерчиликти өздөгөнүн туюу жана сезүү мүмкүнчүлүгүн берет.

Окумуштуулар А.А. Алимбеков, И. Даминова, А.Т. Калдыбаева, А.Ж. Муратов, С.К. Рысбаев ж.б. илимий изилдөөлөрүндө адабият аркылуу, өзгөчө элдик оозеки чыгармалар аркылуу экологиялык тарбия берүүнүн теориялык жана методикалык маселелерине кайрылышкан. Учурда адабият сабагын окутуу процессинде экологиялык маданиятты калыптандыруу маселеси актуалдуу жана кошумча изилдөөлөргө муктаж. Анткени, буга чейин кыргыз адабият сабагынын экологиялык тарбиялоо мүмкүнчүлүктөрү атайын педагогикалык изилдөөнүн объектиси катары жогорку класстын окуучуларынын экологиялык маданиятын калыптандыруу максатында системалуу түрдө илимий иликтөөгө алынган эмес. Каралып жаткан маселеге байланыштуу философиялык, психологиялык педагогикалык адабияттарды талдоо, диссертациялык, монографиялык материалдарды жана жалпы билим берүүчү мектептин тажрыйбасын изилдөө, жогорку класстын окуучуларынын экологиялык маданиятын калыптандырууда кыргыз адабияты сабагынын тарбиялык мүмкүнчүлүгүнө көп көңүл бурулбагандыгы төмөнкүдөй карама-каршылыктарды пайда кылды: - жогорку класстын окуучуларынын экологиялык маданиятынын калыптануусуна карата коомдо системалуу муктаждык болгондугу менен кыргыз адабияты сабагынын экологиялык тарбиялоо мүмкүнчүлүктөрүнүн эсепке алыбагандыгы ортосунда; - адабият сабагынын мугалимдеринин окуучулардын экологиялык маданиятты калыптандырууга карата позитивдүү ички багыты менен алардын экологиялык билим жана тарбия берүү маселелерин адабият аркылуу ишке ашыруу даярдыгынын жетишсиз экендиги. Белгиленген карама-каршылыктар жогорку класстын окуучуларын кыргыз адабияты сабагы аркылуу экологиялык жактан тарбиялоодо али да болсо чечилбей келе жаткан илимий-педагогикалык проблеманын бар экендигинен кабар берет.

Туруктуу өнүгүү максаттары – бул эл аралык коомчулуктун алдында турган жакынкы 15 жылда теңсиздик менен жакырчылыкты жоюу, социалдык интеграцияга жетишүү, глобалдык климаттын өзгөрүшүн токтотуу жана дүйнөнү куруу, мында биздин урпактардын татыктуу жашоосу үчүн ресурстардын жетиштүүлүгү болгон 17 максаттын жана 169 милдеттердин комплекси.

Туруктуу өнүгүү максаттары - жөнүндө сабактардын сунушталган темалары:

- Санитария жана гигиена
- Суунун сапатына таштандылардын булганыч заттардын жана кооптуу химикаттардын тийгизген таасири

- Жаратылыш ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу
- Таштандыларды чыгаруу жана жок кылуу, кайра иштетүү жана кайра пайдалануу
- Климаттын өзгөрүшү менен байланышкан тобокелдик факторлору: табигый кырсыктар, кургакчылык, аба ырайынын катаалдыгы
- Этика жана климаттын өзгөрүшү
- Топурак, анын пайда болушу жана түзүлүшү
- Илим, технология жана инновация жаатында кызматташуу жана билим алуу

Экологиялык сапаттуу билим берүүнүн окутуунун салттуу ыкмаларын жана методдорун кайрадан карап чыгууну талап кылат. Бул талаптар өз кезегинде жаш муундардын билимге, практикалык көндүмдөргө баалуулуктарга ээ болуусун талап кылат. Азыркы учурда жаш муундарга экологиялык сапаттуу билим берүү менен гана экологияны, ден соолукту сактоого, татаал кырдаалда туура иш алып барууга калыптандыруу болуп эсептелет. Экосистемаларды сактоо, климаттын өзгөрүшү, таза суу жана санитария, туруктуу өнүгүү, сапаттуу билим, ден соолук, жооптуу керектөө ж.б. сыяктуу маселелер каралып, окуучуларга багытталган окуу чөйрөсүн түзүүнү камтыйт.

И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (КМУ) Табигый илимдер жана туризм институтунун курамындагы жалпы биология жана аны окутуунун технологиялары кафедрасынын куратору Н.Д.Ниязова 550100 Табигый-илим билим берүү багытынын 2-курстарынын Бб-13-22, БХ-11-22 тайпасынын студенттеринин “ЭКО Муун” ийрими менен экологиялык билим берүүнүн алкагында тыгыз иш алып барат. КРнын Билим берүү жана илим министрлигинин алдындагы Республикалык экология, жерин таануу, туризм жана аймак таануу боюнча өспүрүмдөр борбору менен биргеликте кызматташуу келишимдердин негизинде мектептерде “Суунун сапатына таштандылардын булганыч заттардын жана кооптуу химикаттардын тийгизген таасири», «Жаратылыш ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу», «Таштандыларды чыгаруу жана жок кылуу, кайра иштетүү жана кайра пайдалануу», «Климаттын өзгөрүшү менен байланышкан тобокелдик факторлору: табигый кырсыктар, кургакчылык, аба ырайынын катаалдыгы», “Этика жана климаттын өзгөрүшү” аттуу темалардын негизинде ачык сабактарды жана семинарларды алып барып турушат.

“ЭКО Муун” ийрими Бишкек шаарынын №15 жана №89 жалпы орто билим берүү мектеби, SOS Герман Гмайнер окуу-тарбия-комплексинин мугалимдери жана окуучулары менен биргеликте иш алып барып, лабораториялык шартта жүргүзгөн тажрыйбалык иштерин чагылыдырып көрсөтүп беришти.

Табигый илимдер жана туризм институтунун 2-курсунун Бб-13-22 жана БХ-1-22 тайпалары “ЭКО Муун” ийрими акцияларды уюштуруп турушат. «**АВТОУНААСЫЗ КҮН**» коомдук чакырыгын баштап, сергек жашоонун жана экологиялык жоопкерчиликтиң жаны жолун табууга чакырык жазашты. Эмне кылуу керек? Табият менен байланышта болуу үчүн жөө басып, “Автоунаасыз күн” идеясын колдоңуз деп шаар тургундарын жана башка окуу жайларды эстафетага катышууга челлендж башташты. Иш-чаранын максаты: “Бишкек шаарыны экологиясына көңүл буруңуз. Биз биргеликте шаарыбызды жакшырта алабыз”. Эстафетаны башка мекемелерге өткөрүп берип "Автоунаасыз күн" салтка айланышын каалайбыз деп челлендждин жыйынтыгын 5-июнь - Бүткүл дүйнөлүк айлана-чөйрөнү коргоо күнүндө чыгарууга сунушташкан.

Экологиялык сапаттуу билим берүү окуучлардын жана студенттердин жаратылыш ресурстарын үнөмдөөчү жүрүм турумдарын калыптандырат жана жоопкерчиликтүү мамиле жасаганга үйрөтөт.

Колдонулган адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Кызыл Китеби. Экинчи басылышы. Бишкек-2006. – 510 б.
2. Вебстер К., Жевлаков М.А., Кирилов П.Н., Корякина Н.И. От экологического образования к образованию для устойчивого развития. – СПб.: Наука, САГА, 2005. – С.137.
3. Цели образования в интересах устойчивого образования. Задачи обучения. ООН: ЮНЕСКО-2017
4. Чоров М.Философские и мировоззренческие аспекты эколого-правовой культуры личности. /Матер. межд. научно-практ. конфер. – Б., 2000. –106 б.
5. <https://sustainableschools.vision/>
6. <http://www.unece.org/env/esd.html>
7. www.un.org/ru/climatechange

Рецензент: педагогика илимдеринин кандидаты, доцент Усенгазиева Г.С.